

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 004.343.102

В.І. БАРИЛЮК

Національна академія внутрішніх справ України

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Розглянуто значення, принципи та тенденції формування загальновідомчих інформаційних систем, нормативно-правове та інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності.

Сучасний розвиток та стан злочинності в Україні потребує від правоохоронних органів активізації дій по своєчасному виявленню, розкриттю, розслідуванню та по попередженню злочинів.

Основою прийняття найбільш ефективних мір по боротьбі зі злочинністю являється вчасно отримана достовірна та повна інформація щодо вчиненого чи такого, що готується, злочину. Під інформацією в ст.1 Закону "Про інформацію" розуміється документовані або публічно оголошені відомості про подію та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [1].

В процесі вирішення проблеми взаємодії науки і практики встає питання інформаційного забезпечення як фактору, що впливає на використання науково-технічного потенціалу. Даний процес по-різному іменується в спеціальній літературі: "інформаційне забезпечення", "інформаційне обслуговування", "інформаційне управління" [2]. Разом із тим, вчені досить однозначно підходять до розуміння суті даного явища. Одні з них під інформаційним забезпеченням розуміють сукупність заходів, що охоплюють збір, первинну обробку, згрупування відповідно до змісту і накопичення відомостей. Сюди ж включаються роботи по забезпеченню необхідною інформацією споживача: її пошук, підбір, узагальнення і розподіл. Інші вбачають в ньому як діяльність по вирішенню ряду проблем, які пов'язані з організацією і управлінням процесами виробництва, зберігання, переробки і поширення різних видів інформації [2, с.49]. У поданих визначеннях інформаційне забезпечення розглядається не тільки як необхідна умова підвищення ефективності наукової та практичної діяльності, управління і безпосередньо практики, а крім того, як закономірне продовження розподілу праці. У зв'язку з цим, справедливо розуміється проблема розвитку, становлення і організаційного відособлення науково-інформаційної діяльності, що виконується з метою збору,

аналітико-систематичної переробки, зберігання, пошуку і поширення наукової інформації, що формується в процесі пізнання об'єктивного світу. Науково-інформаційна діяльність - це самостійна частина наукової праці, що виділилася в ході його суспільного розділення, і що має своїм завданням забезпечення зацікавлених фахівців необхідними відомостями про результати наукових досліджень і технічних розробок. В даному визначенні проведено розмежування між сферою наукового пізнання і системою інформаційного забезпечення, зроблена спроба класифікувати певні види науково-інформаційної діяльності. Дещо пізніше ці ж автори дали визначення, в яких збереглася головна ідея функціональної самостійності науково-інформаційної діяльності, але внесені доповнення і уточнення, що стосуються окремих видів науково-інформаційної діяльності як організаційно оформленого різновиду наукової праці.

Науково-інформаційна діяльність виконується з метою підвищення ефективності досліджень та розробок, і полягає в зборі, аналітичній переробці, зберіганні і пошуку закріпленої в документах наукової інформації, а також у поданні цієї наукової інформації вченим-дослідникам і відповідним фахівцям у певний час і в зручній для них формі.

Деякі науковці виділяють три групи цілей процесу інформаційного забезпечення використання науково-технічних досягнень у слідчій діяльності: 1) змістовні, що вказують на характер інформації що обробляється (збирається, зберігається і т.п.), на об'єкти, процеси і явища, які вона відображає; 2) організаційно-управлінські, що визначають роботи по підготовці і розподілу циркулюючої в системі інформації для конкретних суб'єктів, види, етапи і операції науково-інформаційної діяльності; 3) допоміжно-технічні, що визначають необхідність створення умов, достатніх для здійснення перших двох груп цілей [2, с.36].

Реалізація вказаних груп цілей забезпечує існування

необхідної інформаційної бази, яка відповідає наявним і потенційним запитам слідчої практики; налагодження системи засобів доставки інформації для наявних і потенційних суб'єктів і ситуацій; розвиток матеріально-технічних та інших основ процесу інформування; системний облік різних інтересів і потреб у сфері розслідування злочинів.

Для правового забезпечення інформаційного забезпечення слідчої діяльності, І.О. Іерусалимов пропонує прийняти Закон про інформаційне забезпечення з приблизною структурою - 5 розділів [2, с.30]. Це цікава ідея, але вона потребує детального опрацювання.

Фундамент існуючого інформаційного забезпечення ОВС України був закладений ще в 70-х роках минулого століття, що орієнтувався на інформаційну підтримку дізнавачів, слідчих та оперативних співробітників у боротьбі зі злочинністю.

Значне збільшення обсягів інформації, що постійно надходить та переробляється ОВС обумовлює підвищення ефективності роботи всіх служб МВС, що досягається, в першу чергу, шляхом застосування сучасних методів та засобів комп'ютерної техніки і найновіших інформаційних технологій.

Сучасна комп'ютерна техніка, яка є в органах внутрішніх справ, дозволяє ефективно використовувати бази і банки даних, а також комп'ютерні мережі. Комп'ютерна мережа представляє собою сукупність територіально рознесених комп'ютерів, здатних обмінюватися між собою інформацією та повідомленнями через середовище передачі даних.

Однією із найширших сфер використання комп'ютерних технологій є аналітична робота, яка здійснюється майже всіма органами держави, в тому числі підрозділами слідства та дізнання ОВС. Вона призначена для вивчення закономірностей всіх процесів, явищ суспільного життя, які тією чи іншою мірою впливають на діяльність ОВС, в тому числі на підрозділи слідства і дізнання.

Інший аспект здійснення аналітичної роботи полягає у використанні здобутих відомостей і знань для забезпечення ефективної діяльності цих підрозділів.

Аналітична робота в ОВС - це постійна дослідницька робота, яка включає в себе комплекс організаційних заходів і прийомів для вивчення та оцінки інформації про стан злочинності, охорони громадського порядку та громадської безпеки, результати практичної діяльності відповідних підрозділів по виконанню поставлених перед ними завдань, а також про умови, в яких ці завдання вирішуються.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій у світовому просторі призвів до їх активного використання у боротьбі зі злочинністю. Основними тенденціями розвитку інформаційних систем у правоохоронній сфері є:

- удосконалення форм і методів управління системами інформаційного забезпечення;
- централізація та інтеграція комп'ютерних банків даних;
- впровадження новітніх інформаційних технологій для ведення кримінологічних і криміналістичних обліків;

- широке використання комп'ютерних мереж;
- застосування спеціалізованих засобів захисту інформації;
- налагодження ефективного обміну кримінологічною інформацією на міждержавному рівні.

Останніми роками в Україні спостерігається інтенсивне впровадження сучасних інформаційних технологій в діяльність правоохоронних органів. Нині відбувається процес створення міжвідомчих інформаційних систем правоохоронних органів, які успішно використовуються у боротьбі зі злочинністю. Провідна роль у створенні, впровадженні та використанні інформаційних систем як міжвідомчого, так і внутрішньовідомчого характеру належить ОВС України. Усе це потребує від співробітників оволодіння відповідними знаннями та навичками у цій галузі.

З розвитком нових інформаційних технологій посилюється тенденція до використання персональної комп'ютерної техніки, розширилися сфери її застосування. Внаслідок цього виникли певні позитивні тенденції, серед яких:

- загальне підвищення рівня комп'ютерної грамотності працівників ОВС;
- розширення переліку комп'ютерних інформаційних обліків;
- розширення "географії" використання сучасних засобів комп'ютерної техніки в діяльності всіх ланок ОВС;
- розвиток технологій безпаперової обробки інформації;
- створення комп'ютерної мережі обміну інформацією.

Основною метою роботи системи інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України є всебічна інформаційна підтримка діяльності ОВС у боротьбі зі злочинністю на основі комплексу організаційних, нормативно-правових, технічних, програмних та інших заходів.

Формування загальновідомчих і галузевих інформаційних підсистем, які складають основу системи інформаційного забезпечення ОВС, здійснюється згідно з такими принципами:

- функціонального призначення;
- нормативно-правової забезпеченості;
- фактичності даних;
- доцільності впровадження та експлуатації;
- нарощення та розвитку.

Перший рівень - центральний, інтегрує інформаційні підсистеми ОВС загальновідомчого значення та галузевих служб МВС України

Другий рівень - регіональний, охоплює інформаційні обліки, які є складовими загальновідомчих інформаційних підсистем і використовуються службами ГУМВС, УМВС, УМВСТ.

Третій рівень - територіальний, охоплює інформаційні обліки, що є складовими загальновідомчих інформаційних підсистем, і які використовуються в міських, районних та лінійних ОВС, спеціалізованих підрозділах міліції.

На територіальному рівні управління в міськрайлінон-ранах на основі документів первинного обліку формуються

банки даних оперативно-розшукового, оперативно-довідкового, адміністративного та статистичного призначення. У межах загальновідомчих інформаційних підсистем галузевими службами міськрайлінорганів формуються такі основні обліки:

Служба обліку інформації:

- заяви та повідомлення про вчинені злочини та події;
- затримані та зареєстровані особи;
- особи, що підозрюються у вчиненні злочинів, підоблікові особи певних категорій, члени злочинних угруповань;

- криміногенні об'єкти; вилучені та викрадені речі;
- оперативна інформація. Карний розшук:
- особи криміногенних категорій;
- особи, що оголошені в розшук;
- невпізнані трупи та невідомі хворі;
- викрадені та вилучені номерні речі, автотранспорт, зброя;

- криміногенні об'єкти,
- оперативна інформація.

Державна служба боротьби із економічними злочинами:

- особи, які підозрюються у вчиненні злочинів, особи, які займаються незаконними валютними операціями, фальшивомонетництвом тощо;

- способи вчинення розкрадань, злочинів у валютній та кредитно-фінансовій сферах,

- об'єкти господарської діяльності, які потребують спеціального нагляду;

- вилучений та викрадений автотранспорт;
- оперативна інформація.

Слідство та дізнання:

- особи, що притягуються до кримінальної відповідальності;

- кримінальні справи та їх рух;
- речові докази.

Експертно-криміналістична служба:

- сліди, вилучені з місць подій, та знаряддя вчинення злочинів;

- фотороботи підозрюваних осіб;
- дактилоскопія;
- фото- та відеотеки;
- вилучена фальшива валюта;
- кулегільзотека.

У банках даних регіонального рівня інтегрується інформація, яка надходить з міськрайлінорганів, має регіональний характер та містить дані про надзвичайні події, злочини й адміністративні правопорушення, підприємства, організації та установи, зареєстрований автотранспорт, вогнепальну та газову зброю, викрадені, загублені та вилучені предмети злочинного посягання, осіб криміногенних категорій, обліки адресних бюро, оперативно-довідкових і дактилоскопічних картотек, адміністративно-управлінського та спеціального призначення, галузевих служб, архівів та спецфондів.

На центральному рівні інтегрується інформація, що ви-

користується при аналізі, плануванні, прийнятті рішень і проведенні в межах України оперативно-розшукових, слідчих та інших спеціальних заходів по боротьбі зі злочинністю. До складу інформаційних обліків першого рівня входять:

- банки кримінологічної інформації про надзвичайні події, нерозкриті тяжкі та резонансні злочини, викрадені, загублені та вилучені предмети, знаряддя вчинення злочинів, речові докази, осіб таких категорій: рецидивістів (особливо-небезпечних); гастролерів; оголошених у розшук; організаторів і членів злочинних угруповань, кілерів; засуджених за злочини, пов'язані з наркотиками; торгівців наркотичними речовинами, схильних до вчинення злочинів, які посягають на інтереси держави, безвісти зниклих, невпізнаних трупів і невідомих хворих;

- банк оперативно-довідкової інформації, що містить дані алфавітного та дактилоскопічного обліків засуджених осіб;

- банк статистичної інформації, що містить дані про стан злочинності та результати боротьби з нею;

- банк спеціальної інформації;

- банк паспортної реєстрації громадян;

- банк з інформацією про зареєстрований автотранспорт;

- банк з інформацією про зареєстровану вогнепальну зброю

- банки даних адміністративно-управлінського призначення;

- банки даних спеціалізованого призначення галузевих служб;

- банки даних архівів та спецфондів.

Нормативно-правову базу системи інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ України складають: Конституція України, закони України: "Про міліцію", "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про державну статистику в Україні", "Про інформацію", "Про дорожній рух", "Про державну таємницю", "Про захист інформації в автоматизованих системах", "Про корупцію", Кримінальний і Кримінально-процесуальний кодекси України, накази МВС, ГУМВС, УМВС, УМВСТ України та інші документи, що регламентують засади використання інформації у боротьбі зі злочинністю.

Під комп'ютерною інформацією розуміють не самі дані, а форму їх представлення у машинному вигляді, тобто сукупність символів, яка зафіксована у пам'яті комп'ютера, або на машинному носії (дискеті, оптичному, магнітооптичному диску, магнітній стрічці або іншому матеріальному носії). При розгляді справ слід враховувати, що за певних обставин й фізичні поля можуть бути носіями інформації.

Захист інформації розглядається як діяльність, спрямована на запобігання витоку інформації з обмеженим доступом (інформації, що становить таємницю), а також запобігання різного роду несанкціонованих і небажаних невмислих впливів на інформацію і її носії, тобто діяльність по захисту від загроз безпеці інформації. Режим захисту інфо-

рмації встановлюється:

1. Відносно відомостей, віднесених до державної таємниці - уповноваженими органами на підставі закону України "Про державну таємницю".

2. Відносно конфіденційної документованої інформації - власником інформаційних ресурсів на підставі чинного законодавства.

В Інструкції про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних справ і протоколів про злочини, затвердженій наказом Генерального прокурора України і Міністра внутрішніх справ України від 21.12.1995 р., № 22/835 [3] зазначено, що первинний облік в органах прокуратури і внутрішніх справ здійснюється шляхом заповнення таких облікових документів: статистичної картки на виявлений злочин; статистичної картки про розкриття злочину чи інші наслідки розслідування; статистичної картки на особу, яка вчинила злочин; статистичної картки про рух кримінальної справи; статистичного талону на злочин, за вчинення якого особі пред'явлено обвинувачення, статистичної довідки про судимість.

Статистичні картки заповнюються прокурорами, слідчими та працівниками органів дізнання при порушенні і розслідуванні кримінальної справи негайно після прийняття рішення у справі.

Інтегрований банк даних (ІБД) містить інформацію про осіб криміногенних категорій, нерозкриті тяжкі злочини, викрадену, вилучену, знайдену зброю, номерні речі, викрадені в Україні та країнах СНД транспортні засоби. ІБД забезпечує ведення таких інформаційних обліків: "Особа", "Річ", "Зброя", "Угон", "Злочин", "Антикваріат".

Підсистема "Розшук" опрацьовує інформацію про осіб, оголошених у регіональний, державний та міждержавний розшук. Головне завдання підсистеми - встановлення осіб, які оголошені в розшук. Інформація про осіб, розшукуваних за ініціативою ОВС України, об'єднується з інформацією про розшукуваних у країнах СНД, яка надходить з МІБ в електронному вигляді.

Оперативно-довідкова картотека (ОДК) призначена для обробки інформації про судимості осіб.

Підсистема "Пізнання" опрацьовує інформацію про безвісти зниклих осіб, невідомих хворих, дітей, що не можуть повідомити інформацію про себе, та про невпізнані трупи. Головне завдання ПС "Пізнання" - встановлення особистості невпізнаних трупів та невідомих хворих, дітей за описанням їх прикмет і фотозображень, розшук безвісти зниклих осіб.

Підсистема "Наркобізнес" - міжвідомчий банк даних, який використовується для обробки інформації про осіб та злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів.

Підсистема "Арсенал" - веде єдиний номерний облік зброї (мисливської, спортивної, газової), яка перебуває у користуванні громадян та організацій, табельної зброї в системі МВС України.

Інформаційно-пошукова система "за прізвищем" та

дактилоскопічного обліків криміногенних осіб включає обліки оперативно-довідкової картотеки та дактилоскопічні обліки УОІ та ДІДЕКЦ МВС України.

Так, достатньо високу результативність при розкритті та розслідуванні злочинів забезпечує перевірка за даними АБД належності таких речей і предметів: вилучених у осіб, затриманих або підозрюваних у вчиненні злочинів; знайдених громадянами і зданих до чергових частин ОВС; вилучених з камер схову на вокзалах та в аеропортах; зданих на збереження до ломбардів та для реалізації у комісійні магазини; виявлених співробітниками міліції під час проведення пошукових заходів та ін.

Відомо, що головними фігурами в діяльності з розкриття та розслідування злочинів є слідчий та дізнавач. На них закон покладає право порушити кримінальну справу й організувати її розслідування. Для забезпечення цього вони можуть: проводити огляд місця події; викликати та допитувати свідків; призначати експертизи; давати органам дізнання доручення та вказівки про проведення пошукових та слідчих дій. Вони мають право затримати й допитати особу, яка є підозрюваною у вчиненні злочину, провести обшук та вилучення, огляд місця події, відтворення обставин та обстановки події; отримати від обвинуваченого або підозрюваного зразки почерку, здійснити інші дії, спрямовані на виявлення криміналістичне значущої інформації. Якщо ця інформація потребує виявлення та дешифрування, а також наукового пояснення, слідчий або дізнавач звертаються за допомогою до спеціалістів-експертів.

Зрозуміло, що головне призначення криміналістичних систем, які ґрунтуються на знаннях - це надання допомоги співробітникам правоохоронних органів у розслідуванні злочинів. Таким чином, головними завданнями, для вирішення яких мають використовуватися такі системи, є визначення можливих напрямів розслідування (формування версій про подію з урахуванням різних джерел отримання інформації), вибір найбільш імовірних напрямів і подання користувачеві рекомендацій щодо подальших дій (призначення експертиз, проведення оперативно-пошукових заходів, перевірки та слідчі дії та ін.). Загалом процес розслідування злочинів з використанням криміналістичних систем знань складає низку собою ряд послідовних етапів, кожен з яких містить такі дії: усвідомлення похідної інформації, аналіз одержаної інформації, визначення напрямку розслідування, вибір найбільш значущих напрямів, визначення сукупності подальших заходів.

Таким чином, зміст діяльності слідчого та дізнавача під час побудови ними інформаційної моделі злочину пов'язаний з виявленням, дослідженням, збиранням, оцінюванням, збереженням та використанням криміналістичної інформації.

Важливо підкреслити, що у структурі рішень, які приймає слідчий або дізнавач, можна виділити дві стадії: перша - інформаційне забезпечення рішення, що приймається (виявлення джерел інформації, її виділення та закріплення); друга - логічна переробка інформації, визначення її причетності до справи та достатності для прийняття рі-

шень.

Очевидно, що на першій стадії прийняття слідчим рішення, спрямованих, перш за все, на визначення осіб, можливо причетних до вчиненого злочину, найбільш ефективним є використання експертних систем, які реалізують пошукову форму їх використання.

Прикладами використання систем підтримки прийняття рішень при розслідуванні злочинів є практично всі системи автоматизації дактилоскопічних обліків ("Дакто", "Дермолог" ВЕХ "Сонда" та ін.), а також системи розпізнавання голосу людини ідентифікації аудіо- та відеопристроїв, балістичних експертиз та багато інших систем, які базуються на знаннях експертів.

Нині в системі МВС України використовуються дві основні методики побудови таких систем: засновані на статистичному аналізі слідчих ситуацій; засновані на зборі, класифікації та використанні узагальненого досвіду розслідування у вигляді знань окремих професіоналів.

Таким чином, ми розглянули запровадження та розвиток комп'ютерних технологій в ОВС; визначили їх призначення, особливості діяльності працівників органів дізнання та слідства, що стосуються галузі їх практичного використання; зробили огляд проблем, які пов'язані з запровадженням експертних систем та систем підтримки прийняття рішень у правовій галузі взагалі та при розкритті і розслідуванні злочинів зокрема.

На підставі викладеного, ми пропонуємо вдосконалити методики, які ґрунтуються на статистичному аналізі слідчих ситуацій, дають хороші результати при визначенні закономірностей у зв'язках між злочинною поведінкою, особою злочинця, місцем та засобами вчинення злочину, особливостями злочинної поведінки. На жаль, процедура формування похідних даних бази знань на основі стандартних карток обліку злочинів, яка широко використовується, недостатньо враховує рухомість злочинних виявів. Це призводить до значних втрат інформації, оскільки ознаки, що є істотними для окремих категорій злочинних посягань, можуть зовсім не потрапити до розгляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про інформацію" від 2.10.1992 р. // ВВР України. -1992. -№ 48. -Ст.650.
2. Ієрусалимов І. О. Забезпечення використання науково-технічних досягнень у слідчій діяльності. Навч. посібник -К., 2000. -67 с.
3. Наказ Генеральної прокуратури, МВС України "Інструкція про єдиний облік злочинів" від 21.12.1995 р., № 22/835.

Надійшла до редколегії 24.10.2003

БАРИЛЮК В.І. ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАСКРЫТИЯ И РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Рассмотрены значения, принципы и тенденции формирования общеведомственных информационных систем, нормативно-правовое и информационно-аналитическое обеспечения оперативно-розыскной деятельности.

BARILJUK V.I. INFORMATION-ANALYTICAL MAINTENANCE OF DISCLOSING AND INVESTIGATION OF CRIMES

Values, principles and tendencies of formation departmental information systems, normative-legal and information analytical maintenance operative-search activity are considered.

УДК 004+339.168

П.Д. БІЛЕНЧУК*, канд. юрид. наук, проф.,
Л.В. БОРИСОВА**, **В.І. КОЧЕТОВ*****, **Ф.К. ЛЮТКО*****

*Національна академія внутрішніх справ України
Національний університет внутрішніх справ**
Департамент розвитку та модернізації державної податкової служби****

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ОБІГУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ: СТАН І ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Розглянуті питання впровадження в діяльність підрозділів Державної податкової служби України автоматизованої системи фінансового моніторингу обігу підакцизних товарів.

Одним із засобів попередження злочинів та фінансових порушень у сфері обігу підакцизних товарів слід роз-